

INGLIZ TILINI O'RGANISHDA - TIL VA MADANIYAT UYG'UNLIGI MASALASI

Shakhlo Khakimovna Kharatova

Associate Professor of Tashkent State Transport University

ORCID identifier: 0000-0002-6535-0197

Annotatsiya

Mazkur maqolada Ingliz tili darslarida leksikaning ahamiyati haqida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ingliz tili, leksika, metodika, lug'at, tilshunoslik.

Prezidentimiz Mirziyoyev Sh.M. o'z nutqlaridan birida shunday degandi: "Dono xalqimiz "Til bilgan — el biladi" deydi. Bu borada buyuk bobolarimiz ibrat va namuna ko'rsatganlar. Xususan, Muso Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Imom Buxoriy, Ahmad Farg'oni, Mahmud Zamaxshariy, Alisher Navoiy kabi ulug' ajdodlarimiz o'nlab tillarni puxta bilganlari uchun ham jahon ilm-fanning yuksak cho'qqilarini zabt etganlar.

Bugungi kunda yurtimizdagi ta'lim maskanlarida ingliz, rus, nemis, fransuz, ispan, italyan, arab, fors, turk, xitoy, yapon, koreys, hind va urdu tillari chuqur o'qitilayotgani bu an'analar davom etayotganining yorqin ifodasidir.

Biz yoshlarimizning jahon tillarini egallashga bo'lgan ulkan qiziqish va intilishlarini har doim qo'llab-quvvatlaymiz."

O'zbekiston Respublikasining boshqa davlatlar bilan iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarining jadal rivojlanishi va mamlakatimizda va jahon hamjamiyatida ta'lim sohasida davlatlararo integratsiyasi butun ta'lim tizimi va o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalashni o'zgartirishni talab etdi.

Hozirgi kunda til va madaniyat, jamiyat rivojlanishida til va madaniyatning bir butun roli, to'liq shaxslararo va madaniyatlararo munosabat malakalarini tashkil etish kabi muammolar faollashtirilmoqda. Muloqot madaniyati bugungi kunda global ahamiyat kasb etadi, zero alohida insonlar hamda butun xalq va davlatlar orasidagi munosabatlar, bir-birini tushunish va o'zaro ta'siri shunga asoslanadi.

Leksikani o'rgatish, tilni o'rgatishning asosini tashkil qiladi. Leksika o'rganiladigan, o'rgatiladigan so'zlar va so'z birikmalari yig'indisidir. Leksikani mukammal egallamay turib, nutq faoliyatining turlarini o'rgatib, o'rganib bo'lmaydi. U nutq faoliyatlari uchun material sifatida ishlatiladi.

Nutq uchun material juda zarurdir. Material bo'lmasa nutq sodir bo'lmaydi. Inglizcha nutqni tinglab, o'rgangan so'zlar asosida uning mazmunini tushunish mumkin. O'quvchi, talaba so'zlarni taniy olmasa, bilmasa ma'lumot olmaydi, nutqning mazmuni mavhumligicha qoladi. Tinglab tushunishning leksik tomoni ustida ishlaganda, uni tinglab qabul qila olish, taniy olish mashqlari keng ishlatiladi, chunki leksikani tinglab qabul qilish, taniy olish ham o'z xususiyatiga, qiyinchiligiga egadir.

Gapirishning leksik tomonini o'ziga xos xususiyati mavjud. O'quvchi va talaba uni bilmasa gapira olmaydi, bilganda ham o'rniga qo'ya bilishi kerak. O'qishning leksik tomoni ham aloqida qiyinchilik tug'diradi. O'quvchi, talaba o'qishda ko'rib qabul qiladi. Shuning asosida o'qib ma'lumot olish, tushunish uchun so'zlarni taniy olish, o'qiy olish, ularning ma'no, mazmunini bilgan, o'rgangan bo'lish kerak.

Fikrni yozma bayon qilishning leksik tomoni ustida ham aloqida ishlash kerak. O'quvchi, talaba u orqali mazmunli, to'g'ri ma'lumot yozib bera olishi uchun so'zni yoza olishi, talaffuz qila olishi, o'qiy olishi zarur.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, hammasi uchun leksika kerak. Shu sababdan o'quvchilarga nutq faoliyatlarini o'rgatishda leksikaning o'rni muhimdir.

Leksikani o'rgatish o'quv yurtining maqsad, mazmunlariga moslashtirilib, unga javob beradigan qilib o'rgatiladi. Bu o'quvchi, talabalar, o'quv yurti uchun chiqarilgan chet tili dasturida bayon qilinadi.

Leksika tildagi so'z boyligi bo'lib u tilda 3.000.000-5.000.000 gacha bo'lishi mumkin. Katta yoshdagi ilmi kishilar ona tilida 6000-1000000 so'zlar biladilar. Kundalik hayotda 1500 dan 2500 gacha so'z ishlatadilar.

Cheklanganlik va cheksizlik tanlash zaruratini tug'diradi. Tanlashni Y.A.Kalenskiy XVII asrda 800 so'z bilan boshlab berdi. Nemis, ingliz va fransuz tillarining ko'p qo'llanadigan so'zlar yaratildi (1960).

Unga 3000 so'z kiritildi va ulardan 1000 tasi aktiv hisoblanadi. Lug'atga kiritilgan so'zlar quyidagi prinsiplar asosida tanlandi:

- Bog'lana olish yoki birikish prinsipi
- Stilistik cheklanmaganlik prinsipi
- Semantik prinsip (Nagel, Bolsen)
- Ko'p ma'noli va tushunarli so'zlar
- So'z yasash prinsipi (eng ko'p ma'noga ega bo'lgan so'zlar)
- Nutqda so'zlanish prinsipi
- O'rta maktab uchun mo'ljallangan ko'p uchraydigan so'zlar

Metodologik texnologiya - so'zlarni o'zlashtirishga ko'ra tiplarga, turlarga ajratish. Uni guruhlash tushunchasi bilan chalkashtirmaslik kerak. Guruhlash:

- mavzu bo'yicha turkumlash
- tuzilish bo'yicha bo'lishi mumkin

So'z o'zlashtirishda ayrim qiyinchiliklar mavjud:

- Ayrim so'zlarga xos bo'lgan qiyinchiliklar;
- Xorijiy til va ona tili so'zlari o'rtasidagi tafovut, ma'no, qo'llanish (o'zbekcha va turkcha zo'r-zo'r);
- Xorijiy til so'zlari o'rtasidagi qiyinchiliklari (omonim, omofon, omograf).

Taqdimot -

Tanishtirish: shakl-talaffuz, orfografiya, transkripsiya

- ✓ Ma'no (semantizatsiya)
- ✓ Qo'llanish

Ma'noni ochish (semantizatsiya) usullari: Tarjimali-tarjimasiz ko'rsatish

- ✓ Predmetni
- ✓ Harakatni
- ✓ Rasmni
- ✓ Chizmani
- ✓ Izohlash
- ✓ Kontekst

Mashq turlari:

Retseptiv:

- ✓ Naqd lug'at boyligini o'zlashtirish
- ✓ Lug'at tarkibini kengaytirish
- ✓ Payqash, bilib olish, topib olish ko'nikmalrini shakllantirish

Reproduktiv:

✓ Qo'llanish va qo'llash

✓ Fikr bayon etish

Retsepsiyada - tanib olish.

Reproduksiyada - qo'llash, ishlanish

O'zlashtirish - leksikani erkin tanlay olish

- Leksikani erkin qo'llash;

- Egallash, o'zlashtirish ko'nikma darajasida bilish demakdir.

Oddiy bilish so'z ma'nosini yodda saqlash, shaklni tanib olish nazarda tutiladi. O'rta maktablarda xorijiy tilni o'rgatishdan ko'zlangan amaliy maqsad o'quvchilarni shu tilda muomalaga o'rgatishdir. Xorijiy tilda muomala qila olish uchun o'quvchilar so'z boyliklarini egallashlari zarur. Tildagi so'z boyliklarini egallamay turib na tungalab tushunish, na gapirish mumkin. Tilni lug'at tarkibini egallash o'quvchilarning dunyo qarashini kengaytiradi, ularning filologiyaga oid bilimdonligini oshiradi.

Ma'lum tilning lug'at tarkibiga kiruvchi so'zlar leksika deyiladi. Leksika tilning doimo rivojlanuvchi elementi hisoblanadi. Ayrim eskirgan so'zlar lug'at tarkibidan chiqib, yangi so'zlar qo'shilib turganligi uchun ham har qanday tilning so'z boyligini aniq hisobga olish juda murakkab.

Ingliz tili leksikasining lingvistik xususiyatlari uni o'rganishda, o'rgatishga ta'sir qiladi. O'qituvchi bu xususiyatlardan ijobiy, unumli foydalansa maqsadga erishishi osonlashadi.

Dastlab o'quvchi, talaba o'zbekcha so'zlarni talaffuz qilishni, yozishni, o'qishni, ular orqali tinglab tushunishni, gapirishni o'rganadi. Buning natijasida o'quvchi, talabada o'z fikrini o'zbekcha og'zaki-yozma bayon qilish malaka-ko'nikmalar, tajribalari ortadi, ularga o'xshash tovushlarni, so'zlarni talaffuz qilish, o'qish, yozish, nutqda qo'llash, til tajribasi, malaka ko'nikmalari hosil bo'ladi.

O'quvchi, talaba ana shu malakani, ko'nikmani, tajribani ko'r-ko'rona ingliz tilini o'rganayotganda unga ko'chirishi mumkin. Bu deganimiz inglizcha so'zlardagi tovushlarni ona tilidagidek tanglayga tegizmay talaffuz qilishi, vaholanki, ingliz tilida tanglayda talaffuz qilishadi. Natijada so'zning talaffuzi, o'qilishi o'zbekcha bo'lib chiqadi.

O'quvchi, talabaning o'zbek tili leksikasi bo'yicha til tajribasi ingliz tili leksikasining talaffuzini, o'qilishini, yozilishini o'rgatishda ta'sir qiladi. Bu ta'sir ijobiy va salbiy bo'ladi. Ijobiy ta'sir bo'lganda o'rganishga yordam beradi. Salbiy ta'sir qilganda interferensiya keltirib chiqaradi, o'rganishga xalaqit beradi, chalkashtiradi.

O'qituvchilar o'zlari ham buni hisobga olib leksikani o'rgatishlari, kelib chiqadigan leksik interferensiyani topishlari, oldini olish yo'llarini izlashlari, o'quvchilarga oldindan, aytib qo'yishlari lozim. Til tajribalari mustahkam bilim va malaka ko'nikma hosil qilishda muhim o'rin tutadi. Bu tajribalarning ta'sirini hisobga olmasdan, hatlab o'tish, tashlab ketish mumkin emas.

XULOSA

Dars - o'quv tarbiyaviy ishlarni olib borishni tashkil qilishning asosiy shaklidir.

O'quv tarbiyaviy faoliyatning maqsadi: o'quvchilarga bilim berish va chet tilida nutqiy malaka va ko'nikmalarni hosil qilish; til materiali xarakteri va nutq faoliyatining turlariga qarab bu maqsadlar konkretlashtirilishi mumkin. Bizga kerakli muhim narsa bu qo'yilgan maqsadga erishish vositalarini to'g'ri aniqlash, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatni bir biriga o'zaro hurmat asosiga qurish va darsni tashkil qilishdir.

L N. Tolstoy aytganidek “Agar o`qituvchi o`quvchini ham ota ham ona sifatida ardoqlasa u o`qituvchi barcha kitoblarni o`qigan, lekin kasbini ham o`quvchilarni ham sevmaydigan o`qituvchidan yaxshidir”. O`quvchilar orasida o`tkazilgan ayrim so`rovlarning natijasini keltirib otish darsga qo`ilgan talablarni va o`quvchilarning darsga va o`qituvchining kasbiy tayorgarligiga nisbatan fikrlariga oydinlik kiritish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kharatova, S. (2022, November). THE ROLE OF INTEGRATED EDUCATION IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. In Международная конференция академических наук (Vol. 1, No. 31, pp. 4-6).
2. Kharatova, S., & Khusanova, I. (2022). PROBLEMS OF PLANNING ENGLISH LESSONS. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 214-217.
3. Kharatova, S. (2022). PERSONAL QUALITIES AND JOBS. Current approaches and new research in modern sciences, 1(5), 51-55.
4. Kharatova, S. (2022). MODERN METHODS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING. Science and innovation in the education system, 1(6), 31-34.
5. Kharatova, S. (2022). METHODS OF INDEPENDENT LEARNING ENGLISH. BEST ENGLISH LEARNING TECHNIQUE. Академические исследования в современной науке, 1(16), 49-52.
6. Kharatova, S. K. (2022). Concept of Language and Speech. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(4), 115-117.
7. Ахматова, Х. Ш. (2017). Концептуальные основы разработки технологий воспитания средствами иностранного языка в техническом вузе. Современные инновации, (3 (17)), 41-42.
8. Khasanova, V. K., Shoniyozova, S., Akhmedova, M. A., & Atamukhamedova, G. S. (2022, June). Study of environmental problems and modern modes of transport at the university. In American Institute of Physics Conference Series (Vol. 2432, No. 1, p. 030029).
9. Kharatova, S. K., & Ismailov, T. X. O. G. L. (2022). Use of innovative technologies in the educational process. Science and Education, 3(3), 713-718.
10. Харатова, Ш. Х., & Садикова, М. Б. (2020). Эффективные способы изучения английского языка. Academy, (2 (53)), 33-35.
11. Kharatova, S. K. (2021). TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION IN GLOBAL TRANSFORMATION. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 353-362.
12. Умарова, Р. Ш. (2020). Натурфилософия Абу Райхана Бируни. Вестник науки и образования, (4-1 (82)), 35-37.
13. Умарова, Р. Ш. (2019). Основы духовно-нравственного воспитания молодежи в трудах Абу Райхана Беруни. Проблемы науки, (4 (40)), 56-57.
14. K.Z. Ziyayev, U.A. Abdurazzokov, D.M. Nosirov, Sposob uluchshyeniya toplivnoy ekonomichnosti avtomobilya, (2015)
15. Ziyayev K., Method of quantitative research of navoi city on the basis of choice of traffic flow, The Scientific Journal of Vehicles and Roads (2021)
16. Kharatova, S. (2022). TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE SKILLS IN ENGLISH CLASSES. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 20-24.

17. Kharatova, S. (2022). METHODS OF INDEPENDENT LEARNING ENGLISH. BEST ENGLISH LEARNING TECHNIQUE. Академические исследования в современной науке, 1(16), 49-52.
18. Kharatova, S. K. (2022). Concept of Language and Speech. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(4), 115-117.
19. Kharatova, S. K. (2022). COMMUNICATIVE EXERCISES IN TEACHING GRAMMAR CHARACTERISTICS OF ENGLISH VERBS. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3(2), 50-53.
20. Kharatova, S. K. (2022). Characteristics of the pedagogical process system. Science and Education, 3(6), 681-686.
21. Kharatova, S. (2021). INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH. Экономика и социум, (3-1), 132-134.
22. Alidjanovna, T. M., Khakimovna, K. S., Tulaboevna, T. G., Shukurovna, A. K., & Xafizovich, U. K. (2021). Lingu-Didactical Basis of Teaching English Learning Vocabulary to the First-Year Uzbek Audience Students. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 415-429.
23. Kharatova, S. K. (2021). STRATEGIC ISSUES OF IMPROVING SPIRITUAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Academic research in educational sciences, 2(11), 313-320.
24. Kharatova, S. K. (2021). PROBLEMS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND ITS SOLUTION. Актуальные научные исследования в современном мире, (4-8), 60-62.
25. Kharatova, S. K. (2021). The importance of foreign language teaching in higher education institutions. Science and Education, 2(5), 751-756.
26. Allanazarova, M., Tashtemirova, M., Xaratova, S., Sadiqova, M., & Jalilova, M. (2020). Verbalization of concept "water and fire" in English linguoculturology. Journal of Critical Reviews, 7(2), 382-386.
27. Харатова, Ш. X. (2019). ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ РАЗВИТИЕ КАК ФАКТОР СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОПЕРЕЖАЮЩЕГО УПРАВЛЕНИЯ ВУЗА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ. In Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры (pp. 4117-4120).
28. Харатова, Ш. X. (2019). ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА (АНГЛИЙСКИЙ) В НЕЛИНГИСТИЧЕСКИХ ИНСТИТУТАХ. In Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры (pp. 2585-2588).
29. Расулова, З. X. (2017). Эффективность коммуникативных и компьютерных технологий в изучении иностранных языков. Современные инновации, (3 (17)), 45-47.
30. Харатова, Ш. X. (2017). Явление интерференции родного и русского языков при контакте с иностранным языком. Современные инновации, (3 (17)), 39-41.
31. Kharatova, S. (2022). TEACHING METHODOLOGY AND TECHNOLOGY IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS. Current approaches and new research in modern sciences, 1(7), 20-24.